

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2006 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2006

2

VILNIUS 2007

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2006

2

VILNIUS 2007

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2007

© Straipsnių autoriai, 2007

K o n f e r e n c i j o s

BALTIJOS REGIONO DOKTORANTŲ MEDIEVISTŲ VASAROS STOVYKLA TALINE „REGIONAL AND EUROPEAN IDENTITIES IN THE MEDIEVAL BALTIC SEA REGION“

2006 m. rugpjūčio 4–13 dienomis Estijos sostinėje Taline vyko antroji doktorantams medievistams skirta vasaros stovykla, kurią organizavo Šiaurės regiono viduramžių tyrimų centras (*Nordic Centre for Medieval Studies*), Suomijos literatūros draugija (*Finnish Literature Society*) ir Talino universiteto Viduramžių tyrimų centras (*Centre for Medieval Studies*) (koordinatorė – doktorantė Linda Kaljundi; Talino universiteto Viduramžių tyrimų centras / Helsinkio universitetas).

Į vasaros stovyklą atvyko doktorantai iš Suomijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Vengrijos, Danijos, Švedijos, Austrijos, Vokietijos ir Rusijos. Pagrindinė vasaros stovyklos tema – regioninis ir europinis tapatumas viduramžių Baltijos jūros regione. Doktorantai buvo iš anksto atsiuntę savo pranešimus, todėl didžiausias dėmesys skirtas jų aptarimams ir diskusijoms. Kiekvieną dieną prieš pranešimų aptarimus ir diskusijas buvo skaitomi įvairūs viduramžių specialistų iš Estijos, Suomijos bei Švedijos pranešimai.

Pranešimus galima skirstyti į kelias grupes. Viena grupė buvo skirta šv. Henrikui, pirmajam Suomijos (Turku) vyskupui, jo gyvenimui, hagiografiniams šaltiniams, istorinei atminčiai, vyskupo nužudymo (XII a. vid.) ir jo žudiko vaizdiniais bei įvaizdžiams (prof. Pertti A n t t o n e n, dr. Tuomas H e i k k i l ä, Tuomas M. S. L e h t o n e n). Antroji grupė – kryžiaus karams ir kolonializmui, keliant probleminį klausimą, ar Baltijos jūros rytinių pakrančių nukariavimas buvo kolonializmo išraiška, ar vienas iš europeizacijos kelių (prof. Jūri K i v i m ä e, ass. prof. Torben K. N i e l s e n). Trečioji grupė – valstybių atsiradimui Baltijos jūros regione, remiantis centro ir periferijos koncepcija stengiantis atsakyti į klausimą, kiek politinis būsimų valstybių elitas suvokė krikščionybės reikšmę, kaip ir per ką periferija buvo įtraukta į krikščioniškąją Europos pasaulį ir kokie mentaliniai pokyčiai vyko visuomenėse, pereinančiose nuo pagonybės prie krikščionybės (prof. Thomas L i n d k v i s t, ass. prof. Kurt V i l l a d s J e n s e n, prof. Ūlo V a l k). Pavieniai pranešimai buvo skirti nacionalizmo raiškai Suomijoje (dr. Derek F e w s t e r), „vokiečių“ ir „nevokiečių“ santykiams viduramžių Livonijos miestuose (ass. prof. Anti S e l a r t).

Doktorantų pranešimus taip pat galima suskirstyti į kelias dideles grupes:

1. Tapatumo ir Baltijos jūros kraštų saviraiškos galimybių paieškos per socialinius-kultūrinius reiškinius.

Vieni doktorantai tai pabandė padaryti remdamiesi archeologine medžiaga (Alexander A n d r e e f f (Gioteborgo universiteto Senovės istorijos ir archeologijos katedra), Marianna B e t t i (Bergeno universiteto Viduramžių tyrimo centras), kiti – rašytiniais šaltiniais (Zsuzsanna Maria P a p p (Leido universitetas), Linda K a l j u n d i, Tamas M i s z l e r (Pecs'o universitetas). Čia didžiausias ginčas užvirė ne tiek dėl išsakomų pranešėjų argumentų, kiek dėl archeologinių ir rašytinių šaltinių suderinamumo, keliant klausimą, kiek archeologiniai šaltiniai gali parodyti šių dienų tyrėjams mentalinius visuomenės, pereinančios nuo pagonybės prie krikščionybės, pokyčius. Alexander Andreeff, remdamasis Gotlando salos archeologine medžiaga (VII–XIII a.), įrodinėjo, kad pagal juvelyrinius dirbinius, randamus kapuose, galime išskirti tam tikrus etninius palaidotųjų požymius bei jų socialinę diferenciaciją. Doktorantė Marianna Betti, pristatydama viduramžių Norvegijos mirusiųjų palaidojimus, remdamasi zooarcheologijos duomenimis kėlė klausimą, ar įmanoma staigiai išstumti pagoniškąjį tikėjimą, pakeičiant jį krikščioniškuoju. Tyge A n d e r s e n (Talino universiteto Istorijos institutas) savo pranešime remdamasis archeologiniais duomenimis (daugiausia įkapėmis bei Talino senamiestyje rastais radiniais) pabandė parodyti, kaip kūrėsi nauja, krikščioniškoji Estijos visuomenė. Linda Kaljundi, pristatydama emocijų raišką Henriko Latvio kronikoje, akcentavo kronikininko išreiškiamą distinkciją tarp „mes“ (krikščionys – vokiečiai) ir „jie“ (pagonys), darydama išvadą, kad Livonijos neofitai, nors ir priėmę krikščionybę, buvo (Henriko Latvio manymu) kitokie, arba ne tokie krikščionys kaip vokiečiai. Ir šis skirtumas labiausiai išryškėjo neofitų krikščionybės supratime, tame, kaip stengėsi laikytis naujųjų papročių.

2. Kryžiaus karai Baltijos jūros regione.

Doktorantė Eva E i h m a n e (Latvijos universitetas) savo pranešime nagrinėjo, kaip save suvokė kolonistai vokiečiai ir kryžiuočiai bei kėlė klausimą, ar būta pagoniškojo tapatumo ir kaip jis pamažu ėmė keistis į krikščioniškąjį (čia puikiai tiko lyvio didžiūno Kaupo pavyzdys). Autorė padarė kiek kontroversišką (nors ir nenaują) išvadą, esą Kryžiaus karai Baltijos jūros rytinėje pakrantėje buvo kova tarp dviejų savarankiškų tapatumų – krikščioniškojo ir pagoniškojo, tiesa, darydama išlygą, kad grynųjų tapatumų formų nebuvo (pavyzdžiui, krikščionis Henrikas Latvius savo Kronikoje smerkė krikščionis danus, o Eiliutosios Livonijos kronikos anoniminis autorius apie danus atsiliepia gan palankiai). Doktorantas Peter J e n s e n (Pietinės Danijos universiteto Istorijos institutas) savo pranešime plačiai aptarė Kryžiaus karų judėjimą Skandinavijoje (XII a.). Autorius, remdamasis filologine šaltinių analize parodė, kad viduramžių norvegų kalboje buvo žodis *leidangr*, reiškiantis Kryžiaus

karus. O atskleisdamas popiežiaus Kaliksto II (1119–1124) bandymus suorganizuoti antrąjį Kryžiaus žygį, parodė, kaip į Kryžiaus karų judėjimą buvo įtraukta Skandinavija (pirmiausia Norvegija ir jos karalius Sigurdas Magnusenas). Anot autoriaus, karaliaus Sigurdo Magnuseno kelionė po šventąsias vietas ir tuo pat metu vykęs mokesčių rinkimas „Šv. Žemės reikalams“ bei tuo tikslu iš popiežiaus gaunamos privilegijos rodo Norvegijos politinio elito suinteresuotumą dalyvauti Kryžiaus karuose, iš vienos pusės, ir popiežiaus ambicingus planus, į Kryžiaus karų judėjimą įtraukiant ne tik Prancūziją, Vokietiją, bet ir Europos periferines valstybes, kokios buvo Norvegija, Švedija ir Lenkija, iš kitos pusės (tam net dinastiniais saitais buvo sujungtos Lenkija su Norvegija). Tamas M i s z l e r (Pecs'o universitetas) taip pat sprendė klausimą, ar karaliaus Sigurdo Magnuseno kelionė po šventąsias vietas laikytina dalyvavimu Kryžiaus žygyje. Prelegentas aptarė, kiek Norvegijos valdantysis sluoksnis buvo suinteresuotas dalyvauti Kryžiaus karų judėjime (XII a. pirmoji pusė), kaip rašytiniai šaltiniai nušvietė Norvegijos karaliaus Sigurdo Magnuseno kelionę po šventąsias vietas ir kaip ši kelionė paveikė karaliaus religingumą grįžus į Norvegiją (karalius parsivežęs daug įvairių relikvijų, kurias padovanojo funduojamoms bažnyčioms). Bet pranešimo autorius suabejojo, ar Sigurdas Magnusenas dalyvavęs Kryžiaus žygyje, kelionę po Šv. Žemę įvardydamas kaip piligriminę.

3. Krikščioniškojo gyvenimo atspindžiai viduramžių Baltijos regiono visuomenėse.

Doktorantas Johnny G. J a k o b s e n (Pietų Danijos universiteto Istorijos institutas) savo pranešime atskleidė, kokį vaidmenį dominikonai atliko Baltijos regiono visuomenėse įtvirtinant krikščioniškąjį tikėjimą (pirmiausia miestuose). Dominikonai buvo ne tik aktyvūs pamokslininkai, bet ir parapijinių mokyklų steigėjai. Tam pradžią davęs visuotinis Laterano IV susirinkimas (1215 m.), nubrėžęs parapijinių mokyklų steigimo gaires. Magistrantė Merit V o o r e (Tartu universitetas) aptarė vietinių piligriminių kelionių po sanktuariumus reikšmę vietos bendruomenių formavimuisi, o prelegentė Helen B o m e (Talino universiteto Istorijos institutas) nagrinėjo vadinamąjį liaudies pamaldumą, pasireiškiantį ikonografinėje medžiagoje (pirmiausia skulptūroje), keldama klausimą, ką reiškė statulų garbinimas Estijos XIX ir XX a. visuomenėje. Įdomu tai, kad prelegentė per skulptūros vaizdavimo būdus pabandė atsekti, kokiai etninei grupei priklauso viena ar kita skulptūra. Doktorantė Ilkka L e s k e l ä (Helsinkio universitetas) pabandė ištirti vienos pirklių šeimos (Hanso Suurpää) iš Turku išsimokslinimo XVI a. pradžioje niuansus Greifsvaldo bei Rostoko universitetuose Vokietijoje ir kaip vėliau per įvairius susigiminiavimo lygius ši šeima buvo priimta į Talino, Stokholmo ir kitų miestų valdantįjį elitą.

4. Istoriografiniai kontekstai.

Savo pranešime Stefan D o n e c k e r (Europos universiteto institutas, Austrija), nagrinėdamas chronologiškai vėlesnius – XVI–XVII a. laikus, pabandė atskleisti,

kaip Baroko epochos žmonės žiūrėjo į Livonijos ordiną, jo atvykėlius gyventojus. Maksym W. K y r c h a n i f f (Voronežo valstybinis universitetas) parodė, kaip XIX a. Latvijos tautinio atgimimo veikėjai vieną iš dabartinės Latvijos sričių (žemių) Latgalą bandė susieti su latvių tautiniu tapatumu (tam ypač tiko romantizuotas Latgalos senovės vaizdavimas), koks likimas tokius mėginimus „ištiko“ sovietmečiu, kai atskiros Latgalių istorijos (ypač viduramžių Latgalos istorijos) neliko, stengiantis net iš istorinės savimonės ištrinti patį Latgalos vardą. Anna R i p a t t i (Helsinkio universitetas) savo pranešime aptarė romantizmo epochą Suomijoje, kai imta statyti viduramžių pilis primenančias rezidencijas (XIX a.) arba senosios pilys rekonstruotos, bet laikantis ne tiek gotikos stiliaus, kiek įsivaizduojamos „senovės“. Tokios statybos arba rekonstrukcijos išreiškė tam tikrus patriotinius suomių jausmus, nukreiptus prieš švedus bei rusus. Autorė padarė išvadą, kad šios statybos prisidėjo ir prie suomių nacionalinio tapatumo atsiradimo bei jo ugdymo. Šių eilučių autorius Marius Š č a v i n s k a s (Klaipėdos universitetas) pabandė paaiškinti, kodėl taip kontroversiškai iki šiol yra vaizduojamas Lietuvos christianizacijos procesas ir kokiais lygiais jį galima tyrinėti (buvo išskirti trys pagrindiniai lygiai – politinis-socialinis, kultūrinis-religinis ir ekonominis).

Janne M a l k k i (Helsinkio universitetas) savo pranešimą skyrė ne Baltijos jūros regiono istorijai, o XV a. pabaigos – XVI a. vidurio Nyderlandams, kurie tuo metu virto Prancūzijos ir Habsburgų ginčo objektu.

Be diskusijų ir pranešimų aptarimų, vasaros stovyklos dalyviams buvo suorganizuotos ekskursijos po viduramžių Talino senamiestį, Talino miesto archyvą, Estijos viduramžių istorijos muziejų, Talino viduramžių meno galeriją. Buvo parodytas ir istorinis meninis filmas „Malev“ (2005) – nuotaikinga komedija apie estų nukariavimą XIII a. pirmojoje pusėje. Baigiamosios diskusijos vyko viename iš Talino laivų muziejaus eksponatų – XIX a. pabaigoje pastatytame karo laive „Suur Töll“.

Vasaros stovyklos baigiamasis akordas – dviejų dienų kelionė į Saremos salas, kur aplankytos vienos iš seniausių Estijos bažnyčių Pöide, Valjala ir kitose vietovėse bei Livonijos ordino pilys. Vienoje jų – Kuressaare Saremo vyskupo pilyje (XIII a. antroji pusė – XIV a.) vasaros stovyklos dalyviams ir svečiams buvo patiekta įspūdinga vakarienė.

Marius Š č a v i n s k a s

LIETUVOS ISTORIOGRAFIJOS RAIDA: TĘSTINUMAS IR LŪŽIAI. KONFERENCIJA, SKIRTA ADOLFO ŠAPOKOS 100-OSIOMS GIMIMO METINĖMS

2006 m. spalio 20 d. Lietuvos mokslų akademija ir Lietuvos nacionalinis istorikų komitetas organizavo mokslinę konferenciją „Lietuvos istoriografijos raida: tęstinumas ir lūžiai“, skirtą 100-osioms Lietuvos istoriko Adolfo Šapokos gimimo metinėms. Tai jau antras Lietuvos nacionalinio istorikų komiteto renginys po 2005 m. rugsėjį vykusio pirmojo Lietuvos istorikų suvažiavimo ir jau ne pirmas, skirtas šio istoriko metinėms. Tų pačių metų vasario 13–14 d. Utenos A. Šapokos vardo gimnazijoje vyko Vilniaus pedagoginio universiteto organizuota konferencija „Adolfas Šapoka Lietuvos istorijos edukacijoje“, o Kaune, istorinėje Lietuvos Respublikos Prezidentūroje, – Vytauto Didžiojo universiteto organizuota konferencija „Lietuvos prieškario istoriografija: Adolfo Šapokos karta“.

Konferencija vyko Lietuvos istorijos institute, jai vadovavo Darius Staliūnas ir Nerijus Šepetyš. Pranešimus skaitė prelegentai iš Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus pedagoginio universiteto ir Vilniaus universiteto. Įžanginį žodį tarė Antanas Tyla, Alvydas Nikžentaitis ir Darius Staliūnas. Jie pažymėjo, kad Adolfą Šapoką neabejotinai galima laikyti vienu svarbiausių epochinės reikšmės Lietuvos istorikų, tai ne kartą akcentavo ir konferencijos prelegentai.

Pirmasis pranešimą skaitė Alfredas B u m b l a u s k a s („Adolfo Šapokos redaguota *Lietuvos istorija* kaip istorinis kanonas“). Pranešime pristatyta A. Šapokos „Lietuvos istorijoje“ taikyta istorijos periodizacijos koncepcija. Anot prelegento, ji greičiausiai buvo perimta iš vokiečių istoriko Augusto Ludwigo Schlözerio ir turėjo įtakos vėlesnių istorijos sintezių periodizacijai. Aurelijus G i e d a aptarė A. Šapokos redaguotos „Lietuvos istorijos“ populiarumą brandinusius kontekstus, Valdas S e l e n i s – A. Šapokos reprezentatyvumą prieškario Lietuvos istorikų bendrijos kolektyvinės biografijos kontekste.

Vienas konferencijos organizatorių Aivas R a g a u s k a s aptarė A. Šapokos vietą lietuviškuose Vilniaus istoriografijos kontekstuose, pažymėjo, kad A. Šapoka priklausė tai visuomenės daliai, kuri neįsivaizdavo Lietuvos be Vilniaus, jis pradėjo, nors ir pavėluotą lietuvišką mokslinių Vilniaus istorijos tyrimų tradiciją. Užsimezgė diskusija dėl Vilniaus miestiečių tapatybės ir savimonės, ji buvo pratęsta konferencijos pabaigoje.

Žydrūnas M a č i u k a s savo pranešime aptarė A. Šapokos reikšmę Lietuvos medievistikoje: paminėjo svarbiausias istoriko publikacijas, dominusias problemas. Pranešimas sukėlė diskusiją apie A. Šapokos pažiūras į Lietuvos valstybės susikūrimo pradžią.

Antanas Tykla išsamiai nušvietė A. Šapokos tyrimų reikšmę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinių alternatyvų tyrimuose. Anot prelegento, A. Šapoka savo habilitaciniame darbe paneigė 1655 m. Kėdainių unijos, kaip personalinio pobūdžio akto mitą, kuris ilgai gyvavo lenkiškoje historiografijoje. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, kalbėdama apie 1791 m. Gegužės 3 d. konstitucijos vertinimą A. Šapokos darbuose, rėmėsi jo straipsniais ir nepublikuota bei neapginta, tačiau labai vertinga jo disertacija apie Ketverių metų seimą (1788–1792 m.). Kilo diskusija dėl A. Šapokos požiūrio į šią konstituciją. Prieita išvados, kad jis nebuvo nuoseklus.

Nelė ASDAUSKĖNĖ, remdamasi Kanadoje surinkta medžiaga, pristatė A. Šapokos gyvenimo ir kūrybos transformacijas išėivijoje. Anot prelegentės, ramaus ir uždaro būdo mokslininkas išėivijoje buvo aktyvus visuomenininkas. Jis tęsė dar prieškarinio Lietuvoje pradėtus darbus, ketino imtis naujų, tačiau juos nutraukė ankstyva mirtis.

Konferenciją baigė organizacinio komiteto nariai Darius Staliūnas ir Aivas Raugas, pažymėję, kad konferencijoje buvo paminėti visi svarbiausi A. Šapokos gyvenimo ir mokslinės veiklos aspektai. Daugelį pranešimų lydėjo diskusijos, kuriose aktyviai dalyvavo profesoriai Aldona Gaigalaitė, Alvydas Nikžentaitis, Zigmantas Kiaupa ir kiti konferencijos dalyviai.

Šiuo metu rengiama spaudai pirmoji A. Šapokos disertacija apie Ketverių metų seimą, trys konferencijos prelegentai rašo šio istoriko biografiją. Kai kuriuos pranešimų tekstus numatoma publikuoti leidinyje „Lituanistica“. Publikacijos turėtų pasirodyti 2007 m.

Valdas Selenis

MAGDEBURGO TEISĖS EUROPOS MIESTŲ ISTORIJS TYRINĖTOJŲ KONFERENCIJA MIESTO LOKACIJOS 750 METŲ SUKAKČIAI BESIRENGIANČIOJE KROKUVOJE

2006 m. spalio 13–15 d. Krokuvėje dirbo viduramžių miestų istorijos tyrinėtojai, susirinkę į tarptautinę mokslinę konferenciją *Magdeburgo teisės Europos miestai. Tradicija, paveldas, identifikavimas*. Konferenciją sukvietė Krokuvos miesto istorijos muziejus kaip miesto savivaldos 750 metinių iškilnių programos dalį. 2007 m. sukanka 750 m. nuo lokacinės privilegijos Krokuvai suteikimo ir miestas, ruošdamasis iškilmingai paminėti šią sukaktį, organizuoja įvairius renginius. Krokuvos sukaktis vertinama kaip tarptautinės svarbos įvykis, tai akcentavo konferencijos garbės globėjai: Vokietijos generalinis konsulas Krokuvėje Thomas Gläseris

ir Slovakijos generalinis konsulas Krokovoje Ivanas Horský's bei priėmimą konferencijos dalyviams ir organizatoriams surengęs Krokuvos miesto prezidentas Jacekas Majchrowskis.

Visada yra grėsmė, kad tokios proginės konferencijos gali pavirsti senų, sukaktuviniais samprotavimais pagražintų tiesų deklaravimo vieta. Tačiau šįkart absoliuti dauguma pranešimų nudžiugino mokslinių naujovių gausa, pranešėjai skelbė savo tyrimų rezultatus, efektyviai įterpdami juos į istoriografinį kontekstą.

Pranešimus galima suskirstyti į kelias grupes. Pirmoji buvo skirta pačios Krokuvos istorijai. Jerzis W y r o z u m s k i s pranešime *Tarptautinė Krokuvos reikšmė X–XIII a.* įtikinamai parodė Krokuvos, minimos nuo X a. vidurio, reikšmę Karpatų regiono gyvenime. Reikšmingumas, įtaka aplinkai pulsavo, ji įvairiose gyvenimo sferose tai didėjo, tai mažėjo. Jau nuo pirmųjų žinių apie Krokuvą laikų galima kalbėti apie neblėstančią jos reikšmę tranzitiniame prekybos kelyje iš Rytų Europos stepių bei Juodosios jūros pakrančių į Vakarų Europą. Krokuva buvo viena iš svarbiausių Lenkijos valstybingumo ir krikščioniškojo sakralinio gyvenimo centrų, bet čia jos reikšmė kito priklausomai nuo pačios valstybės raidos. Bet kokiu atveju XIII a. viduryje, kai Krokuva gavo Magdeburgo teisės privilegiją, jos Vavelio pilis buvo viena svarbiausių Lenkijos valdovų rezidencijų, o papilyje įsikūrusi ikilokacinė miestiečių bendruomenė – didelio regiono prekybos centras.

Kitas pranešėjas, konferencijos organizatorius, Krokuvos miesto istorijos muziejaus direktorius Michałas N i e z a b i t o w s k i s kalbėjo apie Magdeburgo teisės įtaką Krokuvos kultūrinei tapatybei arba, kaip jis retoriškai klausė, kodėl verta švęsti Krokuvos lokacijos sukaktį. Šio klausimo iškėlimas pranešimo pavadinime leido suprasti, kad nėra visuotinai suvokta tokios sukakties ar, tiksliau sakant, įvykių prieš 750 metų reikšmė. Miesto lokaciją ne tik plačiosios visuomenės, bet ir istorikų akyse kartais stelbia pirmojo miesto paminėjimo data. Tai dažnai pasitaiko ir Lietuvoje, kai miesto bendruomenė, atsigręždama į savo praeitį, sutelkia dėmesį į tikrai neignoruo-tiną pirmąjį gyvenvietės, dažnai dar ne miesto paminėjimą, užmiršdama jos dabartinę būklę nulėmusių miestiečių bendruomenės teisinį įforminimą, Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, viduramžiais ar naujųjų laikų pradžioje išreiškiamą savivaldos pagal Magdeburgo teisę suteikimu. Pranešėjas įtikinamai parodė, kad miesto lokacija, t. y. laisvų miestiečių bendruomenės įkūrimas, buvo esminis civilizacinis ir kultūrinis viduram-žių Krokuvos gyvenimo perversmas. Atsiradusios bendruomenės ir valdovo santykiai buvo kitokie nei iki lokacijos. Vietoj buvusių valdinių bendruomenės ar šalia jos atsirado bendruomenė, kuri santykius su valstybės valdžia grindė laisva sutartimi. Ta aplinkybė, kad naujieji miestiečiai buvo pirmiausia gyvenimo savivaldžiame mieste patyrimą turintys atsikėlėliai vokiečiai, neliudijo kokio nors kultūriškai svetimo or-ganizmo atsiradimo, nes naujoji bendruomenė iš karto integravosi į ekonominę ir kultūrinę Lenkijos gyvenimą.

Pastarasis pranešimas tarsi parengė vokiečių istorikų iš Magdeburgo ir kaimyninių miestų kalbėjimą apie pačią Magdeburgo teisę ir jos plitimą. Matthias P u h l e (Magdeburgas) pranešime *Magdeburgas kaip viduramžių metropolija ir Magdeburgo teisės lopsys* dėmesį sutelkė ties tarptautine Magdeburgo reikšme. Įsikūręs germanų ir slavų genčių paribyje Magdeburgas X a. tapo arkivyskupijos centru ir virto svarbiausiu vokiečių skverbimosi į rytus atramos tašku. Kai 1188 m. arkivyskupas Vichmanas patvirtino miesto savivaldos teises, Magdeburgas tapo pavyzdžiu kitiems Vokietijos, Lenkijos, Čekijos, Vokiečių ordino valstybės, iš dalies ir Vengrijos karalystės miestams, kuriuose miestiečiai daugiausia buvo vokiečių kilmės. Vis papildoma Magdeburgo teisė plito kartu su vokiečių kolonistais. Tai buvo didžiulis civilizacinis Magdeburgo įnašas į regiono raidą. Pranešėjas nesitenkino gana gerai žinomu Magdeburgo teisės atsiradimo ir plitimo aplinkybių nušvietimu. Kalbėdamas apie Magdeburgo tarptautinę reikšmę jis apsistojo ir ties išlikusiais Magdeburgo architektūros ir dailės paminklais, įtaigiai parodydamas didelę Magdeburgo reikšmę bei įtaką ir šioje sferoje.

Doris M u n d u s (Leipcigas) pranešimas *Sachsenspiegel – Saksų veidrodis* buvo skirtas teisinių kodeksų, susijusių su Magdeburgu ir jo savivalda, kompleksui aptarti. Lietuvos istoriografijoje ši problematika gana detalai ir labai kvalifikuotai aptarta¹, todėl ties šiuo pranešimu neapsistosime.

Heineris L ü c k a s (Halė) pranešime *Magdeburgo teisė kaip Europos miestų šeimos atpažinimo ženklas* kalbėjo ir apie Magdeburgo teisės kaip savivaldaus miesto teisės esmę, ir apie šios teisės civilizacinę prasmę, jai skleidžiantis Vokietijos ir kaimyninių šalių miestuose dažnai buvus šių miestų įkūrimo pamatu, ir apie laiko dimensiją, nes Magdeburgo teisės sklaidos chronologiniai rėmai peržengė viduramžių ir naujųjų laikų ribą. Šios aplinkybės leidžia kalbėti apie Magdeburgo teisės, nors konkrečiuose miestuose ir įvairuojančios, miestų šeimą, tarp jų ir apie gana glaudų atskirų miestų grupių teisinį bendradarbiavimą.

Pranešėjo pastangas aprėpti visą Magdeburgo teisės sklaidos panoramą riboja pranešimo laikas, todėl jis buvo papildytas. J. Wyrozumskis ragino kaupti didesnę dėmesį į Magdeburgo teisės miestų teisinį bendradarbiavimą, o kartu ir atskirų regionų ypatybes šioje srityje, primindamas vokiečių teisės aukštesniąjį teismą Krokuvos pilyje ir taip pat Krokuvoje dirbusį apeliacinį vadinamąjį Šešių miestų teismą. Zigmantas K i a u p a (Vilnius–Kaunas) pastebėjo, kad pranešėjas, kalbėdamas apie Magdeburgo teisės teritorinę sklaidą ir vardydamas šiuolaikines valstybes, kiek apsunkena praeityje vykusią procesų suvokimą. Antai neįtraukti į bendrą Magdeburgo teisės miestų panoramą XV a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pusėje atsiradę magde-

¹ J. K a r p a v i č i e n ė, Magdeburgo teisė: ištakos ir transformacijos, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. 3, red. A. Dubonis ir kt., Vilnius, 2001, p. 175–250.

burginiai miestai Rusijos bei Latvijos valstybių teritorijoje nebuvo pastarųjų valstybių teritorijų ar pačių valstybių (Latvijoje – Livonijos konfederacijos) natūralios raidos pasekmė, o Livonijos karo ir žemių, kuriose tie miestai buvo, įjungimo į Lietuvos valstybę rezultatas.

Kita pranešimų grupė buvo skirta įvairiems tam tikros teritorijos viduramžių miestų raidos aspektams nušviesti. Balázsas Nagy (Budapeštas) pranešime *Viduramžių laikotarpio Vengrijos ir Lenkijos miestų raida. Panašumai ir skirtumai tarp panašumų įvardijo praktiškai sinchronišką miestų teisės plitimą abiejuose kraštuose ir dideles atsikėlėlių miestiečių bendruomenes. Bet Vengrijoje, kitaip negu Lenkijoje, neplito Magdeburgo teisė (išskyrus šiaurines žemes, t. y. Slovakiją), o atsikėlėlių miestiečių bendruomenės buvo margesnės ir chronologiškai dažnai ankstyvesnės. Tiesioginio perimamumo tarp Vengrijos teritorijoje kadaise buvusių romėnų miestų ar gyvenviečių nepastebėta, bet XIII a. pradžioje Vengrijos miestuose buvo įsikūrusios islamo išpažintojų, valonų, vokiečių bendruomenės.*

Bogusławas Krasiński (Krokuva) apibendrina ilgamečių tyrimų rezultatus, pranešime *Viduramžių architektūrinės lokacinės sistemos Mažojoje Lenkijoje* pristatęs tris naujųjų miestų architektūrinės-urbanistinės struktūros tipus, paplitusius Mažojoje Lenkijoje XIII–XIV a., ir aptaręs tų tipų priklausymą nuo gamtinių sąlygų, kelių tinklo ir miesto atsiradimo aplinkybių.

Z. Kupa pranešime *Magdeburgo teisės recepcijos Lietuvoje vėlyvaisiais viduramžiais* ypatybės teigė, kad kai 1387 m. Magdeburgo teisė pasiekė Lietuvą, jos miestai turėjo, nelygu valstybės dalis, nuo keliasdešimt iki kelių šimtų metų egzistavimo patyrimą. Katalikiškoji Magdeburgo teisė valstybės lietuviškiosiose žemėse „rado“ ne tik neseniai pakrikštytus lietuvius, bet ir stačiatikius atsikėlėlius iš Lietuvos valstybės rusiškųjų miestų. Tai lėmė bene labiausiai pastebimą ypatybę – savivaldžių miestiečių bendruomenių nariais tapo ne tik katalikai, bet ir stačiatikiai. Kai ši teisė ėmė plisti valstybės rusiškųjų žemių miestuose, stačiatikiai juose dažniausiai sudarydavo daugumą gyventojų. Tokios padėties pasekmė buvo dvinarė miestų savivaldos institucijų struktūra. Vilniuje nusistovėjo tvarka, kad magistratą sudarė dvi dalys, katalikiškoji ir stačiatikiškoji, jo tvarka tapo pavyzdžiu ir rusiškiesiems miestams. Kaip ypatingas atvejis buvo nurodytas vadinamosios magdeburginės privilegijos suteikimas 1441 m. Trakų karaimų bendruomenei. Taip pat ir kitas Magdeburgo teisės priėmimo ypatybes lėmė vėlyvas šios teisės prasiskverbimas į Lietuvą ir susidūrimas su jau egzistuojančiomis miestiečių bendruomenėmis. Vėlgi ypatingas atvejis buvo Kauno miestas, kuris kūrėsi kaip visiškai nauja bendruomenė, ir čia nepastebimas stačiatikių buvimas ar kitos ypatybės.

Magdeburgo teisės skverbimasis į Lenkijos karalystės rusiškąsias žemes, vadinamąją Rusią, buvo Olgos Kosobskos-Andrusiv (Lvovas) pranešimo *Ius Theutonicum Magdeburgense in Ruthenian. XIV–XV a. privilegijos* objektas. Ten,

kitaip nei Lietuvoje, miestiečių bendruomenių branduolį sudarė ateiviai iš magdeburginių miestų, o senieji vietiniai miestiečiai tik palaipsniui buvo priimti į savivaldžias bendruomenes.

Minėti pranešėjai, iš dalies išskyrus M. Puhlę, rėmėsi vien rašytiniais šaltiniais, kituose pranešimuose buvo gausiai naudojami ir archeologinių tyrimų rezultatai, imtasi juos apjungti. Šie pranešimai buvo susiję su atskirais miestais ir suteikė daug naujos medžiagos. Pawełas M a d e r a (Vroclavas) aptarė Vroclavo lokacijų istoriją, Zbigniewas A l e k s y ir Grzegorz B o r o w s k i s (Sroda Šlionskas) – Srodos miesto Šlionske (Silezijoje) būklę lokacijos laikotarpyje, du slovakų pranešėjai iš Žilinos, Jozefas M o r a v č i k a s ir Mariánas M r v a, vienas kitą papildydami kalbėjo apie Žilinos miesto kelią nuo savosios teisės iki Magdeburgo teisės priėmimo bei Žilinos įtaką miesto gyvenimo organizavimo sferoje kitiems Slovakijos miestams. Lvovą kaip Magdeburgo teisės miestą apibūdino ir materialinius šio miesto statuso paminklus pristatė Olga M o r o z (Lvovas).

Rašytinius, archeologinius ir ikonografinius šaltinius su teisės archeologijos metodų pagalba pranešime *Senieji bausmių vykdymo įrengimai Žemutinio Šlionsko miestuose kaip Magdeburgo teisės pėdsakai* naudojo Maciejus T r z c i ņ s k i s (Vroclavas). Žemutinio Šlionsko (Niederschliesen, Dolny Śląsk, Žemutinė Silezija) magdeburginiuose miestuose kartuvės, gėdos stulpai ir kiti bausmių vykdymo įrengimai atsirado labai anksti. Magdeburgo teisės miestuose jie buvo būtini, bausmės buvo griežtos, jų vykdymas viešas, ir tik Vakarų Europoje pradėjus plisti koncepcijoms, pripažįstančioms nusikaltėlių atsivertimo galimybes, šie įrengimai ėmė trauktis iš viešųjų erdvių.

Taigi konferencijos pristatymas rodo, kad artėjančios Krokuvos miesto garbingos sukakties proga sukviesti tikrai svarbių Vidurio Rytų Europos šalių istorijoje reiškinį – Magdeburgo teisės ir pagal ją organizuotos miestų savivaldos – tyrinėtojai atliko tikrai rimtą darbą minėtų reiškinų tyrinėjimo baruose. Konferencijoje ne kartą skelbta mintis apie Magdeburgo teisės miestų šeimos egzistavimą tiek praeityje, veikiant minėtai teisei, tiek mūsų dienomis, kai šiai teisei jau nefunkcionuojant tebegyvuoja svarbiausi jos vaisiai – miestai ir miestiečių bendruomenės, turėtų skatinti ir Lietuvos miestus bei jų praeities tyrinėtojus ieškoti kelių įsijungti į šią šeimą. Juk keliasdešimt Lietuvos miestų nuo 1387 m. iki XVIII a. pabaigos buvo šios neformalios šeimos nariai.

Zigmantas K i a u p a

KONFERENCIJA „LIETUVOS METRIKA IR LIETUVOS STATUTAS KAIP BALTISTIKOS BEI SLAVISTIKOS TYRINĖJIMŲ ŠALTINIAI“

Konferencija vyko 2006 m. lapkričio 23–25 d. Maskvoje. Pagrindiniai rengėjai – Lietuvos Respublikos ambasados Maskvoje Jurgio Baltrušaičio namų nepailstantis mokslinių konferencijų ir kultūros renginių organizatorius, Lietuvos Respublikos kultūros atašė Juozas Budraitis, padėjėja Marija Zavjalova (Rusijos mokslų akademijos Slavistikos institutas) ir Jevgenija Nazarova (Rusijos MA Visuotinės istorijos institutas). Konferenciją rengti taip pat padėjo Lietuvos istorijos institutas, Ukrainos NMA A. Potebinos kalbotyros institutas ir Baltarusijos NMA Istorijos institutas. Konferencijoje siekta apibendrinti įvairiose šalyse sukauptą Lietuvos Metrikos ir Lietuvos Statutų tyrimų patirtį, pasidalinti naujausių atradimų ir publikacijų džiaugsmu, geriau susipažinti su kaimynų pasiekimais šioje srityje, aptarti minėtų šaltinių istorines, lingvistines ir juridines ypatybes. Konferencijos rengėjai suformulavo aiškias mokslininkų darbo užduotis: Lietuvos Metrikos dokumentų tyrimo ir publikavimo rezultatai XXI a. pradžioje; Lietuvos Statutų tyrimų ir publikavimo istorija; socialinių ir ūkinių santykių raida Lietuvoje; teisinės normos Lietuvos Metrikoje, Lietuvos Statutuose ir jų realizavimas įvairiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse; Lietuvos Metrikos, Lietuvos Statutų kalba ir jos nepriekaištingas perteikimas šiuolaikinėse publikacijose; istorinė geografija Lietuvoje; Lietuvos Metrikos onomastika.

Konferencijos idėjos autorius buvo ukrainietis akademikas Anatolijus Nepokupnas (1932 m. kovo 18 d. – 2006 m. spalio 25 d.), kuris konferencijos rengimo įkarštyje staiga mirė. Jis buvo neeilinis mokslininkas, raginęs imtis kuo gilesnių tarpdalykinių Lietuvos Metrikos dokumentų tyrimų, vienijant filologų, istorikų ir archyvų darbuotojų jėgas. Baltistika pačia plačiausia prasme prarado neeilinį mokslininką, Lietuva neteko didelio nuoširdaus draugo...

Konferencijoje, laikantis organizatorių sudėliotų gairių, dalyviai iš Lietuvos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos ir Austrijos perskaitė 24 pranešimus. Dalis prelegentų gilinosi į bendrąsias Lietuvos Metrikos ir Lietuvos Statutų tyrimų ir leidybos problemas, šitų istorijos ir kultūros paminklų refleksiją šiuolaikinėje mokslineje ir masinėje savimonėje (Artūras D u b o n i s, Irena V a l i k o n y t ė, Genadijus G o l e n ė n k o, Olegas D z i a r n o v i ė i u s). Išsiskyrė dviejų Lietuvos mokslininkų pranešimai, kuriuose apibendrinti naujausių Lietuvos Metrikos tyrimų duomenys (Ingos I l a r i e n ė s, Ramunės Š m i g e l s k y t ė s-S t u k i e n ė s). Konferencijose, kur susitinka Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltinių tyrinėtojai iš Lietuvos, Baltarusijos ir kitų šios valstybės palikuonių, visada galima tikėtis karštų diskusijų apie Lietuvos Metriką, Lietuvos Statutų kalbą,

lietuvių vaidmenį šioje valstybėje. Rimtų pranešimų ir ypač pasisakymų, dažnai emocingų, apie šias problemas buvo nemažai (Aleksandras Gr u š a, Tatjana V l a s o v a, Michaelis M o z e r i s, Vladimiras S v i a ž i n s k i s). Kita vertus, didžiama prelegentų savo pranešimuose nagrinėjo konkrečias istorijos problemas, kurias analizuojant Lietuvos Metrika ir Lietuvos Statutai yra vieni svarbiausių šaltinių. Juose atsiskleidžiančius socialinius, politinius, juridinius ir kultūrinius XV a. antrosios pusės – XVI a. pirmosios pusės reiškinius aptarė Genadijus V i n o g r a d o v a s, Katerina K i r i č e n k o, Andrejus B l a n u c a, Dmitrijus V a š č u k a s, Larisa Ž e r e b c o v a, Ana C h o r o š k e v i č, Vladimiras P o l i š č u k a s. Lietuvos Metriką, kaip statistikos ir istorinės geografijos šaltinį, įvertino Viktoras A t a m a n e n k o ir Valerijus M e n ž i n s k i s. Konferenciją pabaigė Statutams skirti pranešimai: įvairių teisės normų kodifikavimas, jų taikymas XVI–XVIII a. (Lirija S t e p o n a v i č i e n ė, Andrejus R a d o m a n a s, Andrzejus Z a k r z e v s k i s), Trečiojo Lietuvos Statuto XIX a. pirmojoje pusėje suformuotų gyvenimo normų poveikį Adomo Mickevičiaus kūrybai apibūdino Jurijus L a b y n c e v a s ir Larisa Š č a v i n s k a j a.

Kaip dažnai konferencijose nutinka, keli prelegentai neatvyko, todėl buvo išklaustas įdomus Rusijos istoriko Konstantino J e r u s a l i m s k i o pranešimas apie politinių Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės bėglių (pvz., kunigaikščio Andrejaus Kurbskio) likimą Lietuvoje, jų palikuonių įsiliejimo į naują sociumą sėkmes ir nesėkmes.

Pagirtina, kad Baltrušaičio namuose Maskvoje vykstančių konferencijų rengėjai visuomet atskira publikacija išleidžia pranešimų tezes. Todėl šioje apžvalgoje neatsitiktinai nepateikiamas kiekvieno pranešimo pavadinimas ir neatskleidžiamas jo turinys. Viską galima perskaityti tezių leidinyje, kurį nesunku surasti Lietuvos istorijos instituto bibliotekoje (*Литовская Метрика и Литовский Статут как источниковедческая база для славистики и балтистики*, Международная научная конференция. Памяти Анатолия Павловича Непокупного. Тезисы докладов. Москва, 23–25 ноября 2006 г.).

Konferencijos organizatorių ir dalyvių iškeltas tikslas ir uždaviniai buvo pasiekti, ne vienas pranešimas sukėlė ilgas diskusijas. Tai didelė konferencijos sėkmė. Būtinai tikėtis, kad jos dalyviai, atsidėkodami šeiminiškams už svetingumą ir dėmesį, laiku įteiks pagal pranešimus parengtus straipsnius ir neužvilkins rengiamo konferencijos medžiagos rinkinio išleidimo.

Artūras D u b o n i s

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „ALEKSANDRO JOGAILAIČIO DVARO KULTŪRA“

Prieš penkis šimtus metų (1506 m.) mirė didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras Jogailaitis, daręs didelę įtaką architektūros, urbanistikos, amatininkystės ir kitų kultūros sričių raidai. Jam valdant susiformavo Vilniaus, kaip reikšmingo viduramžių miesto, planinė struktūra, gotikinės architektūros stilistika, viduramžių dvaro tradicijos. Nors XV–XVI a. laikotarpis labai svarbus tolesnei Lietuvos kultūros raidai, ši epocha nepakankamai pažįstama, tyrinėjama ir vertinama.

Lietuvos valdovų rūmų atkūrimo kontekste iškyla ir istorinių asmenybių, nuo kurių priklausė Lietuvos valstybės politika, ekonominiai ir kultūriniai poslinkiai, gyvenimo ir veiklos reikšmė.

Viena iš tokių asmenybių – Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras Jogailaitis, valdęs 1492–1506 m., daugiausia gyvenęs Vilniuje.

Iki šiol Aleksandro Jogailaičio valdymo laikotarpis istoriografijoje nušviestas labai fragmentiškai, o jo asmenybė sulaukė itin prieštaringų vertinimų. 2006 m. minint šio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo 500-ąsias mirimo metines, atsirado gera proga sukaupti į visumą istorinius ir kultūrologinius duomenis, susijusius su Aleksandro Jogailaičio valdymo laikotarpio ir jo asmenybės problematika Lietuvos valstybės europiniame kontekste.

Pažymėdama šio valdovo mirimo metines, Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija suorganizavo tarptautinę mokslinę konferenciją „Aleksandro Jogailaičio dvaro kultūra“, kuri vyko 2006 m. lapkričio 9–10 d. Taikomosios dailės muziejuje Vilniuje. Jos metu Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkai sutelkė dėmesį į didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro gyvenimą Vilniuje ir Krokuvoje per istorines, menotyrines, kultūrinės ir kt. plotmes.

Pranešimus apie didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro asmenį, jo vidaus ir užsienio politikos aspektus, dvaro kultūrą ir pan. skaitė 18 prelegentų iš Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos.

Klausytojų auditoriją sudarė apie 60 žmonių – tai aukštųjų mokyklų dėstytojai, mokslo įstaigų, muziejų darbuotojai, žiniasklaidos atstovai.

Konferenciją pradėjo Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcijos direktorė Audronė K a s p e r a v i č i e n ė, sveikinimo žodį pagrindinio konferencijos rėmėjo, Lietuvos vardo minėjimo tūkstantmečio direkcijos vardu tarė direktorius Gediminas I l g ū n a s.

Pirmoji konferencijos diena buvo skirta istorinei XV–XVI a. sandūros tematikai. Po Ritos T r i m o n i e n ė s (Šiaulių universitetas) pranešimo „Kultūriniai ryšiai Jogailaičių Europoje XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje“ klausytojai susipažino su

konferencijos svečių parengtomis temomis: žinomas Lenkijos istorikas Krzysztofą P i e t k i e w i c z i u s (Poznanės universitetas) pristatė prieštarinę Aleksandro Jogailaičio asmenybės vertinimą Lenkijos istoriografijoje, o iš Baltarusijos atvykęs Vasilis V a r o n i n a s (Minsko universitetas) aptarė kunigaikščio laidotuvių Vilniuje aplinkybes. Kitus konferencijos pranešimus parengė Lietuvos prelegentai. Rimvydas P e t r a u s k a s (Vilniaus universitetas) išnagrinėjo didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaro tęstinumo problemą nuo Vytauto laikų iki Aleksandro valdymo metų; Gitana Z u j i e n ė (Lietuvos istorijos institutas) aptarė Aleksandro pakėlimo didžiojo kunigaikščiu ceremonialo susiformavimo prielaidas; Marius S i r u t a v i č i u s (Vytauto Didžiojo universitetas) išryškino Lietuvos valdovo statusą diplomatinė santykių su Maskvos valstybe praktikoje XV–XVI a. sandūroje; Genutė K i r k i e n ė (Vilniaus universitetas) iškėlė klausimą, „Ar būta stačiatikių LDK politiniame elite Aleksandro valdymo laikais?“. Du paskutiniai pirmosios dienos pranešimai buvo skirti karo tematikai: Gediminas L e s m a i t i s (LII) apžvelgė permainas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karyboje Viedrošos ir Oršos mūšių kontekste, o Romas B a t ū r a (Lietuvos karo akademija) kalbėjo apie dviejų karo frontų – Krymo ir Maskvos – grėsmę Lietuvos valstybei Aleksandro valdymo laikais.

Antroji konferencijos diena buvo skirta didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro dvaro kultūrai ir valdžios reprezentatyvumui bei reikšmei Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. Menotyrininkė Marija M a t u š a k a i t ė (Kaunas) perskaitė pranešimą apie Aleksandro Jogailaičio epitafiją Vilniaus dominikonų bažnyčioje; Edmundas R i m š a (LII) parodė Aleksandro antspaudų reikšmę valstybės sfragistikoje; Eduardas R e m e c a s (Lietuvos nacionalinis muziejus) pademonstravo, kaip Aleksandro Jogailaičio monetų paplitimas atspindi Vilniaus žemutinės pilies raidą. Konferencijoje dalyvavo ir du jauni archeologai iš Kultūros paveldo centro, klausytojams pateikę Vilniaus senamiesčio kasinėjimų duomenis apie miesto fortifikavimą XV–XVI a. sandūroje (Linas G i r l e v i č i u s) bei Vilniaus miesto medinį vandentiekį (Ramunė B u t r i m a i t ė). Popietiniame posėdyje buvo perskaityti du literatūriniai pranešimai: „Hipotetinė Aleksandro istorija“, išnagrinėta Kęstučio G u d m a n t o (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), bei Sigitto N a r b u t o (LTI) pristatyta Vilniaus prepozito Erazmo Vitelijaus kalba popiežiui Aleksandruvi VI, nagrinėjant ne tik patį kalbos tekstą, bet ir aptariant jo parengimo istorinį kontekstą. Kostiumo istorikė Rūta G u z e v i č i ū t ė (LII) supažindino konferencijos klausytojus su XV–XVI a. laikotarpio vyravusiomis didikų madomis ir jų atgarsiais vėlesnių laikų nešiosenoje, o muzikologė Jūratė T r i l u p a i t i e n ė (Kultūros, filosofijos ir meno institutas) – su Aleksandro Jogailaičio dvaro muzikine kultūra, pristatydamą ją europiniame kontekste.

Konferencijos dalyviai ne tik galėjo pasiklausyti kolegų parengtų pranešimų, bet ir padiskutuoti jiems rūpimais istoriniais klausimais, privačiuose pokalbiuose pasida-

lyti sukaupomis žiniomis, kurios, manykime, ateityje leis daryti dar konstruktyvesnes išvadas, nagrinėjant mėgstamą laikotarpį ar problemą. Ši komunikacija yra svarbi tikslinant vienas ar kitas pranešimų detales, kadangi pagal konferencijos medžiagą bus rengiamas straipsnių rinkinys.

Konferencijos metu buvo pademonstruotas naujas dokumentinis filmas „Didysis kunigaikštis Aleksandras“ (aut. Vytautas Urbanavičius), suorganizuota ekskursija po Taikomosios dailės muziejaus ekspoziciją, skirtą didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Aleksandriui. Konferencijos dalyviai padėjo gėlių prie Aleksandro karsto Arkikatedroje.

Konferenciją baigė senosios muzikos ansamblio „Banchetto musicale“ (vad. Jūratė Vičienė) koncertas, kuriame skambėjo XV–XVI a. sandūros Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose dirbusių kompozitorių instrumentinė ir vokalinė muzika, profesionalūs ansamblio šokėjai demonstravo atkurtas to laikotarpio choreografines kompozicijas (vad. Virginija Jašinskienė).

Daiva S t e p o n a v i č i e n ė

NAUJOS XVIII A. LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS ISTORIJOS ERDVĖS

2006 m. spalio 12–13 d. Lietuvos istorijos institute vyko tradicinė XVIII a. Lietuvos istorijos tyrinėtojų mokslinė konferencija „Viešos ir privačios erdvės XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“. Lietuvos istorijos instituto kartu su Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra surengta penktoji XVIII a. Lietuvos istorijos konferencija išsiskyrė ne tik pranešimų gausa, bet ir plačia dalyvių geografija – pirmą kartą prie bendro diskusijų stalo susėdo ne tik Lietuvos, bet ir užsienio šalių (Lenkijos, Baltarusijos, Rusijos, Didžiosios Britanijos) mokslininkai, tyrinėjantys XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos, teisės, literatūros, kultūros problematiką.

Konferencijoje keltas tikslas išanalizuoti teorines viešos ir privačios erdvių sampratas bei šių erdvių raišką XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Pranešimuose ir diskusijose buvo analizuojama, kokią prasmę XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje turėjo sąvokos „viešas“, „visuotinas“, „visuomeninis“, „bendras“ bei „privatus“, „asmeninis“, „individualus“, kokią išraišką šios sąvokos įgijo XVIII a. raštijoje bei retorikoje, kuo skyrėsi viešosios ir privačios sferų raiškos to meto Vakarų Europoje ir Lietuvoje. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas pokyčiams, vykusiems viešojoje sociopolitinėje sferoje (valstybės ir jos struktūrų funk-

cionavime), analizuota, kaip šie pokyčiai pakeitė individo funkcionavimą viešojoje ar privačioje erdvėje.

Pranešimus konferencijoje skaitė 21 dalyvis. Wojciechas K r i e g s e i s e n a s (Varšuvos universitetas) apžvelgė Abiejų Tautų Respublikos XVII–XVIII a. bajorų seimelius visuomeninės komunikacijos erdvės aspektu. Andrzejus B. Z a k r z e w s k i s (Varšuvos universitetas) aptarė ribų tarp privačios ir viešosios erdvės kaitą klientelinėje sistemoje. Privačių interesų įtraukimą į seimelių instrukcijas pranešime „Privatumo matmuo LDK ikiseiminiuose seimeliuose: *Petita* Vilniaus seimelio instrukcijose 1717–1793 m.“ išanalizavo Robertas J u r g a i t i s (Vilniaus pedagoginis universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas).

Londono universiteto koledžo Slavistikos ir Rytų Europos studijų centro mokslininkas Richardas B u t t e r w i c k a s, remdamasis Lietuvos atstovų Ketverių metų seime pasakytomis kalbomis, aptarė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dominavusių „viešosios“ ir „privačiosios sferos“ sąvokų atitikmenį vokiečių filosofo Jurgeno Habermaso viešosios sferos (*Öffentlichkeit*) teorijai. Literatūrologės Kristina M a č i u l y t ė ir Asta V a š k e l i e n ė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) išanalizavo sąvokų „vieša“ ir „privatu“ raišką XVIII a. literatūroje. Lenkiškuosius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pamokslus apžvelgusi K. Mačiulytė priėjo prie išvados, kad to meto tekstuose buvo skatinamas asmens viešos ir privačios laikysenos nuoseklumas. Kiekvienas individas buvo suvokiamas kaip visuomenės narys, savo veikla prisidedantis prie bendros gerovės kūrimo. Viešajam asmeniui keliami etiniai reikalavimai buvo grindžiami krikščioniškosios moralės principais, konkretizuojami atsižvelgiant į tam tikras veiklos sferas.

A. V a š k e l i e n ė („Oficialioji retorika ir asmeninio gyvenimo atspindžiai XVIII a. LDK proginėje literatūroje“), palyginusi jėzuitų ir pijorų lotyniškąją proginę literatūrą, atskleidė, kaip pastarųjų proginėje panegirinėje kūryboje buvo stengiamasi peržengti grynojo privatumo ribas, dėmesį sutelkiant į viešosios erdvės kontekstą.

Teisminės sistemos funkcionavimo XVIII a. Lietuvoje klausimus analizavo Ščecino universiteto (Lenkija) teisės istorikė Iwona W i e r z c h o w i e c k a („Lietuvos Tribunolo teisėjų baudžiamoji ir drausminė atsakomybė“), Baltarusijos MA Istorijos instituto mokslo darbuotojas Andrejus M a t s u k a s („Lietuvos Tribunolo maršalo rinkimai XVIII a. penktajame dešimtmetyje: vieša ir privatu“) bei VDU doktorantas Domininkas B u r b a („Vilniaus pilies bokšto kalėjimas. Bajorijos požiūris į bausmės atlikimą“).

Viena išraiškingiausių viešojo XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvenimo formų – šventės – buvo analizuojamos net trijų mokslininkų pranešimuose. Lina B a l a i š y t ė (Kultūros, filosofijos ir meno institutas) aptarė iškilmes ir jų apipavidalinimą XVIII a. viduryje. Zigmantas K i a u p a (VDU), remdamasis Vil-

niaus ir Varšuvos laikraščiuose skelbtomis informacijomis apie šventes, pateikė Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo laikotarpio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės švenčių apžvalgą. Rasa V a r s a c k y t ė (VDU) religinės edukacijos aspektu išanalizavo šventes Kauno mieste („Šventės XVIII a. Kauno mieste: religinės edukacijos ir socialiniai tyrimai“).

Rytų ir Vidurio Europos kultūros ir istorijos instituto (Leipcigas) mokslininkė Halina B e r e s n e v i č i ū t ė-N o s à l o v à pranešime „Vilniaus ir Brno kultūriniai elitai XIX a. pradžioje“ pateikė palyginamąją dviejų buvusių sostinių – Vilniaus ir Brno – kultūrinio gyvenimo analizę.

Politinės istorijos problematiką analizavo Gintautas S l i e s o r i ū n a s (Lietuvos istorijos institutas), dėmesį sutelkęs į 1701 m. vadinamojo „Vilniaus nutarimo“ paskelbimo aplinkybes. Pranešėjas priėjo prie išvados, jog 1701 m. gegužės pradžioje vykusiame Lietuvos respublikonų suvažiavime vadinamasis „Vilniaus nutarimas“ ne tik kad negalėjo būti priimtas, bet jo tekstas bajorijai tuo metu jau buvo žinomas, kėlė jos pyktį ir įtarinėjimus. Rusijos MA Slavistikos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas Borisas N o s s o v a s apžvelgė Rusijos politiką Lietuvoje Baro konfederacijos metu (1768–1772 m.). 1767 m. Slucko konfederacijos sudarymo aplinkybes ir jos reikšmę aptarė Maksimas H a l p i a r o v i č i u s (Baltarusija).

Valdas R a k u t i s (Gen. Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija) išanalizavo privačios (Jeronimo Florijono Radvilos milicijos) ir valstybinės kariuomenės sudėtį, funkcijas bei vaidmenį XVIII a. Lietuvoje.

XVIII a. antrosios pusės socioekonominius pokyčius Abiejų Tautų Respublikoje ir jų raišką Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje aptarė Jerzy G o r d z i e j e w a s (Lenkijos mokslų akademijos biblioteka Krokovoje), perskaitęs pranešimą „Tvarkos komisijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestai Ketverių metų seimo laikotarpiu“ bei Ramunė Š m i g e l s k y t ė-S t u k i e n ė, pranešime „Išmatuotos erdvės: Ribų komisijų įkūrimas ir veikla LDK 1791–1792 m.“ atkreipusi dėmesį į iki šiol netirtų ribų komisijų funkcionavimą. Šių pranešimų autoriai priėjo išvadą, jog itin spartūs Ketverių metų seimo priimtų įstatymų įgyvendimo tempai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje atskleidė Apšvietos epochos subrandintą protingo visuomeninio ir politinio gyvenimo tvarkymo siekį, o itin sparti šių idėjų recepcija visose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijose bei pavietuose parodė to meto politinės visuomenės brandą.

Rita U r b a i t y t ė (VDU) perskaitė pranešimą „Naujienu kilmė ir turinys Radvilų rinkinio XVIII a. pirmosios pusės rankraštiniuose laikraščiuose“. Privataus šeimos gyvenimo istorijai buvo skirtas Natalijos S l i z h (Gardino universitetas) pranešimas „Privatus protestantų gyvenimas: karališkojo kapitono Samuelio Mninskio skyrybos su Konstancija“, kuriame buvo atkreiptas dėmesys į asmeninių problemų viešinimą Apšvietos epochoje.

Konferencijos dalyvių pranešimai bei pasisakymai diskusijose leido išskirti XVIII a. antrojoje pusėje išryškėjusią sąvokų „vieša“, „privatu“ prasmų kaitą, viešumo suteikimą toms sferoms, kurios iki Apšvietos epochos ideologijos išgalėjimo buvo priskiriamos vien privačiai sferai. Renginio metu užsimezgė nauji ryšiai tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją tyrinėjančių mokslininkų ir mokslo institucijų Lietuvoje ir užsienyje. Pagal konferencijoje perskaitytus pranešimus parengtas mokslinių straipsnių rinkinys – pakeliui pas malonųjį skaitytoją.

Ramunė Š m i g e l s k y t ė-S t u k i e n ė